

Vukadin Nišavić

student Univerzitet Crne Gore

vulenisavic@live.com

UDK: 371.671 (497.16):94 (075.2)

94 (075.2):371.671 (497.16)

DOI: <https://doi.org/10.62215/2744-2365.2024.5.5.97>

Pregledni rad

BITKE 1943. U CRNOGORSKIM SOCIJALISTIČKIM UDŽBENICIMA

Apstrakt: U ovom radu se analizira narativ o bitkama na Sutjesci i Neretvi u crnogorskim udžbenicima za osnovne škole iz socijalističkog perioda. Analizirani su udžbenici za osmi razred osnovne škole iz 1956., 1960., 1976., 1980. i 1991. godine. Prilikom pisanja ovog rada pošli smo od pretpostavke da su udžbenici korišteni kao sredstva indoktrinacije učenika, pri čemu su lekcije o Drugom svjetskom ratu bile posebno pogodne za propagiranje socijalističkih ideala. Problematizujući ovo pitanje analizirali smo jezik i slike u udžbeniku, kao i način na koji je sadržaj udžbenika korišten u didaktičkom smislu. Osim navedenog rad ukazuje i na promjenu narativa u udžbeniku iz 1991. godine koji je pratio promjene u političkom životu SFRJ.

Ključne riječi: Crna Gora, udžbenici istorije, Drugi svjetski rat, bitke 1943. godine

Abstract: This paper analyzes the narrative about the battles on the Sutjeska and Neretva rivers in Montenegrin primary school textbooks from the socialist period. Textbooks for the eighth grade of primary school from 1956, 1960, 1976, 1980 and 1991 were analyzed. Writing this paper, we started from the assumption that textbooks were used as a means of indoctrinating students, whereby lessons about the Second World War were particularly suitable for propagating socialist ideals. Problematizing this issue, we analyzed the language and images in the textbook, as well as the way the textbook content was used in a didactic sense. In addition to the

above, the paper also points to a change in the narrative in the textbook from 1991, which followed the changes in the political life of the SFRY.

Keywords: Montenegro, history textbooks, World War II, battles in 1943

Posmatrajući cjelokupni obrazovni sistem kao jednu od metoda indoktrinacije, socijalistička vlast je prepoznala udžbenike istorije kao značajan medijum širenja nove ideologije među učenicima, pri čemu su lekcije o NOB-u zauzimale posebno mjesto.¹ Simbolika Narodnooslobodilačke borbe korištena je kao argument za legitimizaciju nove socijalističke vlasti, pri čemu su se dvije najveće bitke, na Neretvi i Sutjesci, nalazile u centru pažnje. Ovaj rad analizira narativ o pomenutim bitkama polazeći od pretpostavke da je on bio svjesno usmjeren na indoktrinaciju učenika, a uz to se ukazuje i na interesantne promjene u narativu koje su pratile mijenjanje političkog ambijenta početkom devedesetih. Za potrebe ove analize korišteni su udžbenici za osmi razred osnovne škole iz 1956. autora Marka Boškovića, 1960. autora Vukašin Radonjića, Đura Mrvaljevića i Dragomira Petrića, kao i udžbenici iz 1976., 1980., 1991. godine čiji su autori Vukašin Radonjić i Dragomir Petrić.

Ono što je zajedničko svim udžbenicima (sa izuzetkom udžbenika iz 1991.) jeste to što je zavidan prostor posvećen lekcijama koje se tiču NOB-a, a u okviru toga detaljno su obrađene i bitke na Neretvi i Sutjesci. Tako je prostor posvećen ovim bitkama u udžbeniku iz 1956. zauzeo pet i po stranica, 1960. oko osam, 1976. i 1980. deset stranica, 1991. četiri stranice. Jezik ovih udžbenika je romantičarski obojen, zasićen pojmovima koji bude jake emocije, i koji je kod učenika trebao usaditi vrijednosti koje je baštinilo socijalističko društvo.² Istovremeno, način pisanja pomenutih udžbenika je zamoran i hronološko ređanje događaja razbijano je jedino patetičnim i živopisnim tekstovima, kao i slikama borbi ili istaknutih ličnosti NOB-a.

¹ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*. Podgorica, 2020, 181-199.

² Vukadin Nišavić, „Interpretacije nasilja o Drugom svjetskom ratu u crnogorskim udžbenicima“, *Reprezentacije nasilja u Jugoistočnoj Evropi 20. stoljeća, Zbornik radova*, Sarajevo, 2022, 177-189.

Analizom udžbenika može se zaključiti da je njihov didaktički zadatak bio stvaranje crno-bijele slike kod učenika o pojedinim istorijskim događajima. U svim udžbenicima kada se govori o Bici na Neretvi ističe se moralna nadmoćnost partizanskih boraca sa jedne, dok se sa druge strane pominju „zvjerstva” njemačkih vojnika. Kao jedan od argumenata koji govore u prilog partizanskih vrlina uzima se briga o ranjenicima koji za vrijeme Bitke na Neretvi nijesu bili prepušteni da padnu u ruke neprijatelju. Ovaj momenat je u pojedinim udžbenicima pojačan i ilustracijom na kojoj četiri partizana na nosilima drže ranjenog saborca,³ kao i dijelom iz knjige „S partizanima“ Vladimira Nazora gdje je prikazana sumorna slika ratnih izbjeglica.⁴ Moralna nadmoćnost nije obična vrлина koja krasí partizanske borce, već je upravo ona razlog ratnih uspjeha, tako se u tekstu navodi da je Četvrta neprijateljska ofanziva „potpuno razbijena zahvaljujući velikoj moralnoj snazi i požrtvovanju naših boraca”.⁵ Slično prethodnom, kada se govori o dobro naoružanim četnicima postavlja se pitanje „No da li u ratu odlučuje samo oružje?”⁶ Stavivši se u ulogu učenika odgovor na ovo pitanje bi u sebi sigurno sadržao konstataciju da je u borbi ključan moral boraca i njihova spremnost na žrtvu. Heroizam partizanskih boraca istaknut je i kada se govori o Bici na Sutjesci. U udžbeniku iz 1976. je prikazana i slika propagandnog letka koji je pozivao partizane na predaju, predstavljajući mapu okruženih partizanskih jedinica. U opisu fotografije stoji da ni taj zastrašujući letak nije mogao pokolebati partizane. Na kraju je pod naslovom „Moralna snaga jača od oružja” dat opis pogibije Save Kovačevića, Titovog ranjavanja ali i dio pjesme Mirka Banjevića koja je isticala kako su borci iz različitih krajeva Jugoslavije bili učesnici bitke na Sutjesci.⁷ Ukazivanjem na taj momenat, naglašeno je da je podnijeta žrtva zajednička, a stihovi su bili i direktno usmjereni ka gajenju osjećanja bratstva i jedinstva.

³ Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1976, 102; 1980, 102.

⁴ Isto, 1976, 109-110; 1980, 109-110.

⁵ Marko Bošković, *Istorija naroda Jugoslavije – od 1848 godine do danas – za VIII razred osmogodišnje škole*. Cetinje, 1956, 131;

⁶ Vukašin Radonjić, Đuro Mrvaljević, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Podgorica, 1960, 80.

⁷ Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1976, 109-110; 1980, 109-110.

Sa druge strane njemački vojnici su prikazani u potpuno drugom svjetlu. Tako je u udžbeniku iz 1960., kada se navodi da su se partizani trudili da niko od ranjenika ne padne u ruke neprijatelju, u zagradi odmah postavljeno sugestivno pitanje koje je tražilo od učenika da razmisle o tome kako su Nijemci postupali sa ranjenicima.⁸ Na kraju lekcije je dat članak Vladimira Nazora „Prelazak preko Neretve“ koji živopisno oslikava namjere njemačkih vojnika da „pokolju“ 4000 ranjenika.⁹ Pored toga u udžbenicima iz 1976. i 1980. prilikom opisa Bitke na Sutjesci navodi se kako su Nijemci „sijali smrt“, a da su nakon bitke Nijemci kao „zvijeri“ sa svojim psima pretraživali teren i likvidirali veliki broj ranjenika i bolesnika.¹⁰ Nasuprot ovakvom neprijatelju nalazio se heroizam partizana koje nije mogla pokolebati ni brojnost protivnika niti teški materijalni uslovi u koje su zapali prilikom pete neprijateljske ofanzive.

Bitke na Neretvi i Sutjesci nijesu u očima socijalističkih vlasti učenicima trebale biti obični istorijski događaji. Da bi vlasti postigle usvajanje socijalističkih vrijednosti i vrlina, učenici su morali emotivno doživljavati pojedine sadržaje. Tako se sa posebnom emotivnošću pisalo o Bici na Sutjesci. Ona se naziva „strašnom“, borba se vodila „prsa u prsa“ dok u kanjonima rijeke „vri kao u kotlu“, a za to vrijeme borci traže izlaz iz „pakla“.¹¹ Možda najupečatljivija lekcija o Bici na Sutjesci jeste ona u udžbeniku iz 1960. koja počinje uputstvom da učenici napamet zapamte stihove *Što to hući Sutjeska?! Krv pliva po njoj/ Divizija Savina bije ljuti boj*. Iz ovoga primjećujemo da učenici započinju lekciju o jednom istorijskom događaju učenjem napamet stihova koji imaju za cilj učvrstiti određene emocije i slike prije samog učenja. Ukoliko analiziramo sva tri stiha primijetićemo da oni sadrže tri dominantne slike koje su trebale biti prisutne u sjećanju tokom učenja,

⁸ Vukašin Radonjić, Đuro Mrvaljević, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Podgorica, 1960, 80

⁹ Isto, 82-83.

¹⁰ Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1976, 106-107; 1980 106-107.

¹¹ Marko Bošković, *Istorija naroda Jugoslavije – od 1848 godine do danas – za VIII razred osmogodišnje škole*. Cetinje, 1956, 133; Vukašin Radonjić, Đuro Mrvaljević, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Podgorica, 1960, 86; Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1976, 106; 1980 106.

a to su: hućanje rijeke, plivanje krvi, i ljuta bitka. Sve one su živopisne i upečatljive i usmjerene na buđenje emocija kod učenika, koji nakon toga nijesu mogli pristupiti navedenim istorijskim događajima kao bilo kojim drugim. Razlog više takvom emotivnom doživljaju predstavlja i to što su učenici na neki način nasljednici onih ljudi koji su bili na Neretvi i Sutjesci, pa se navedeni događaj i njih lično dotiče. Početni stihovi o Sutjesci možda najbolje dobijaju smisao u jednom pitanju na kraju lekcije: „Kada izgovoriš riječ ‘Sutjeska’ – na šta pomisliš?” Sigurno da u tom trenutku pred očima učenika iskaču one slike koje su utisnute na početku lekcije.¹²

U pitanjima na kraju lekcije takođe je prisutna težnja buđenja različitih emocija kod učenika. Od njih se traži da znaju kako je poginuo Sava Kovačević i koja je pjesma posvećena tom događaju. U jednom od pitanja stoji: „Čime se možemo odužiti borcima ovih velikih bitaka?”¹³ Analizirajući ovo pitanje prepoznavamo namjeru autora da ukažu kako događaji iz NOB-a obavezuju i savremene generacije. Razumljivo je onda sa kojim žarom je vlast očekivala da učenik obrađuje navedene bitke iz NOB-a. Učenici nijesu bili samo učenici već i pokoljenja koja su trebala sačuvati ono što je izgrađeno u NOB-u. Da bi to činili potrebno je bilo ideološki ih ubijediti zbog čega je potrebno da nastave misiju onih koji su svoje živote žrtvovali kako bi njihova nova socijalistička država postojala. Od njih se očekuje da nastave borbu za socijalistički sistem i vrijednosti koje je afirmisala nova vlast, i na taj način se oduže precima.

Dvije velike bitke 1943. su korištene i za učvršćivanje kulta Titove ličnosti. U udžbeniku iz 1956. pored Titovog ranjavanja saopštava se i navodni događaj tokom Bitke na Sutjesci gdje su strane delegacije predlagale Titu da se preda. Tada ih je Tito uputio da to predlože samim borcima, znajući njihovu nepokolebljivost u želji da pružaju otpor do kraja. U ovoj epizodi želja za borbom nije predstavljena kao Titov lični čin ili njegova odluka već kao odraz želje svih boraca u partizanskim

¹² Vukašin Radonjić, Đuro Mrvaljević, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*, Podgorica, 1960. 85-89. Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*, Titograd, 1976, 107; 1980. 107; 1991, 90. Marko Bošković, *Istorija naroda Jugoslavije – od 1848 godine do danas – za VIII razred osmogodišnje škole*, Cetinje, 1956, 133.

¹³ Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*, Titograd, 1976, 111; 1980. 111.

jednicama. Naravno ova priča bila je usmjerena kako na veličanje Titove uloge kao komandanta koji u sebi sažima sve nade i želje partizanskih boraca da do kraja istraju u pružanju otpora protivniku, tako i samih partizana koji i ne pomišljaju na predaju.¹⁴ Toj svrsi je poslužio i slučaj Titovog ranjavanja tokom Bitke na Sutjesci, ali i navođenje dijelova teksta u kojima on daje svoj sud o samoj bici. U tim odlomcima ističe se kako je herojstvo boraca, njihova moralna snaga i snalažljivost bila presudna za ostvarene pobjede. Pored toga od učenika se nerijetko tražilo i da Titove sudove o istorijskim događajima zapamte.¹⁵

Nezaobilazan momenat u svim analiziranim udžbenicima jeste i pogibija Save Kovačevića. U udžbeniku iz 1956. njegova smrt je okarakterisana kao „herojska”, a njegova fotografija zauzima skoro cijelu stranicu uz samo pet redova teksta.¹⁶ Nesumnjivo da je Sava Kovačević pored Tita trebao biti predstavljen kao uzor i primjer partizanskog borca koji je trebao inspirisati učenike svojom žrtvom.

Sa obzirom na to da se krajem osamdesetih počeo mijenjati politički ambijent, dolazi i do promjena u udžbenicima. Iako su autori ostali isti, kao i mjesto izdavanja, mogu se zapaziti neke sugestivne promjene. U udžbenicima iz 1954., 1960., 1976. i 1980. nema većih odstupanja u narativu. Sa druge strane u udžbeniku iz 1991. godine dolazi do nekih sitnih, ali sugestivnih promjena. Njih je najbolje posmatrati poređenjem udžbenika iz 1991. sa onim iz 1976. i 1980. godine. Na korici udžbenika iz 1976. i 1980. je spomenik na Sutjesci, dok je na koricama udžbenika iz 1991. Spomenik partizanu borcu na Gorici u Titogradu. Prostor posvećen Bici na Neretvi je neuporedivo veći u udžbeniku iz 1980., gdje je obrađena na 4 stranice dok je u udžbeniku iz 1991. godine obrađena na stranici i po. U udžbeniku iz 1991. godine nestao je odlomak iz knjige „S partizanima” Vladimira Nazora, a izostavljen je i skoro cijeli pasus koji na romantičarski način govori o

¹⁴ Marko Bošković, *Istorija naroda Jugoslavije – od 1848 godine do danas – za VIII razred osmogodišnje škole*. Cetinje, 1956, 133.

¹⁵ Vukašin Radonjić, Đuro Mrvaljević, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Podgorica, 1960, 87-90; Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1976, 110-111; 1980. 110-111.

¹⁶ Marko Bošković, *Istorija naroda Jugoslavije – od 1848 godine do danas – za VIII razred osmogodišnje škole*. Cetinje, 1956. 132.

partizanskoj posvećenosti zaštiti ranjenika, kao i o motivaciji koju su imali boreći se za novo društvo i bolji život. Sve navedeno bi se moglo ocijeniti kao pozitivan korak ka oslobađanju teksta od romantičarskih dijelova, da opravdano ne sumnjamo da tome nije doprinijela kritička svijest autora već novonastala politička situacija gdje je udaljavanje od svega socijalističkog i jugoslovenskog bilo poželjno. U oba udžbenika se govori o 20 000 četnika koji su pomagali Nijemcima, s tim što se u udžbeniku iz 1991. izostavlja dio gdje se kaže da su porijeklom iz Crne Gore i Hercegovine. Takođe u istom udžbeniku nestala je i slika četnika i ustaša kako zajedno nazdravljaju, kao što nema ni dijela gdje Tito opisuje Bitku na Neretvi, pa samim tim nema ni zadatka da se zapamti ono što je drug Tito kazao o navedenom događaju, kao i dva pitanja koja na kraju traže od učenika da odgovore kakav je, pored vojnog, bio značaj poraz četnika na Neretvi. Nestale su i preporuke da se pogledaju filmovi „Neretva“ i „Sutjeska“.

Bitka na Sutjesci je obrađena na dvije i po stranice u udžbeniku iz 1991., za razliku od udžbenika iz 1980. gdje zauzima 6 stranica. I ovdje nedostaju dijelovi gdje se opisuje na jedan slikovit način borba, briga o ranjenicima ali i pogibija Save Kovačevića. Dok je u udžbeniku iz 1980. i 1976. to opisano na sljedeći način: „Tada je na šumovitoj kosi iznad Sutjeske poginuo u jednom jurišu komandant Treće divizije, neustrašivi borac i narodni heroj Sava Kovačević“, u udžbeniku iz 1991. stoji: „Tada je (13. juna) u jednom jurišu poginuo njen komandant Sava Kovačević“. Pored toga u svim analiziranim udžbenicima do 1991. godine uz pisanje o partizanskim jedinicama koristi se često zamjenica *naši*, pa se tako koriste oblici *naši* borci i *naše* partizanske jedinice. Ovakvih formulacija je nestalo u udžbeniku iz 1991. godine i očigledno je napravljena distanca prema partizanskim borcima. Ova distanca je primjetna i kada se govori o Josipu Brozu Titu. Kada se opisuje njegovo ranjavanje u ranijim udžbenicima oslovljavao se kao „drug Tito“ dok se u udžbeniku iz 1991. daje puno ime i prezime. Ispod Titove fotografije u udžbeniku iz 1991. nalazi se opis: „Na Sutjesci je ranjen Josip Broz Tito“, dok u udžbeniku iz 1980. stoji: „U bici na Sutjesci bio je ranjen i drug Tito“. Udžbenički tekst je doživio transformaciju u kojoj je prisno i neposredno „drug Tito“ zamijenjeno sa formalnim, punim imenom

glavnog komandanta NOVJ-a. Navedena promjena formulacije nije slučajna i odražava aktuelni politički momenat kada ličnost Josipa Broza Tita nije više posmatrana sa posebnim oreolom i autoritetom koji je nekada imala. Ipak treba reći da i u udžbeniku iz 1991. postoji mjesto gdje se citira dio Titovog teksta o Bici na Sutjesci u kojoj ističe moralnu nadmoć partizanskih boraca, a ironično da je 1991. zadržana i pjesma Mirka Banjevića gdje se ističe učešće svih jugoslovenskih naroda u ovoj bici. Zadržana je i slika spomenika uz pitanje šta on simbolizuje, a od pitanja i zadataka ostali su oni koji traže od učenika da odgovore čemu ih uče primjeri bitaka na Neretvi i Sutjesci, kao i zadatak da se pročita pjesma od Mirka Banjevića sa posebnim uputstvom da se obrati pažnja na pominjanje ljudi iz različitih krajeva Jugoslavije koji su učestvovali u bici.¹⁷

Iz svega navedenog možemo zaključiti da su bitke na Neretvi i Sutjesci, pored svoje nesporne obrazovne uloge korištene i u službi indoktrinacije učenika. Vidljiva je jasna funkcija udžbenika kao alata za indoktrinaciju djece i afirmisanje jednog od osnivačkih mitova SFRJ. U njima su glavni akteri heroji koji svojim htijenjem, požrtvovanjem i vjerom u socijalističke vrijednosti (poput brige za ranjenike) pokazuju svoju nadmoćnost nad protivnikom i odnose pobjedu. Oni su uzori učenicima koji čitaju navedene redove zasićene slikama užasa rata koje istovremeno bude mržnju prema neprijatelju i ekstatičko divljenje prema socijalističkim borcima. Pomoću pitanja u udžbenicima učenicima se nameće i osjećanje dužnosti da očuvaju i da se bore za one vrijednosti za koje su se borili i partizani. Sa izvjesnim slomom socijalističkog sistema, mijenjao se i narativ u udžbenicima. To je činjeno nedosljedno, jer političke strukture nijesu tako lako mijenjale fasadu socijalističkog sistema. Zbog toga imamo istovremeno distanciranje od Titove ličnosti i citiranje njegovih misli o Bici na Sutjesci, isto tako priča u bratstvu i jedinstvu 1991. uveliko nestaje u stvarnosti, ali se pjesma Mirka Banjevića ne izostavlja. Dok je socijalistička Jugoslavija postojala kao državna tvorevina njegovan je i narativ o NOB-u kao osnivačkom mitu nove zemlje, a kada je ona prestala da postoji nije više bilo ni potrebe

¹⁷ Vukašin Radonjić, Dragomir Petrić, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1991, 89-92.

za serviranjem učenicima jedne emotivno zasićene priče o Drugom svjetskom ratu. Iako blage, navedene promjene su indikator drugačijih političkih strujanja koje je otvorio izvjesni raspad SFRJ i još jednom ukazuju na neraskidivu vezu udžbenika, ideologije i politike.

Sažetak

U ovom radu su analizirani crnogorski udžbenici za osnovnu školu iz socijalističkog perioda (analizirani su udžbenici iz 1956., 1960., 1976., 1980. i 1991. godine) sa ciljem da se ukaže na poseban način na koji su bitke na Neretvi i Sutjesci iz 1943. godine korištene kao sredstvo indoktrinacije učenika promovisanjem socijalističkih ideala. Sa obzirom na to da je NOB bio jedan od osnivačkih mitova socijalističke Jugoslavije, bitkama na Neretvi i Sutjesci se poklanjala posebna pažnja. Rezultati analize ukazuju na didaktičku namjeru udžbenika da se događaji predstave crno-bijelo, pri čemu su partizani oličenje različitih socijalističkih ideala i vrlina, a njemački vojnici simboli zla i nehumanosti. Tako partizani svoje uspjehe duguju moralnoj nadmoćnosti nad neprijateljem koja je u okršaju značajnija od broja vojnika ili kvaliteta naoružanja. Kako bi se što je moguće više učenici vezali za socijalističke ideale autori udžbenika su se trudili da kod njih probude različite emocije preko živopisnog jezika, kao i preko stalnog podsjećanja da postoji dug koji savremene generacije trebaju vratiti svojim precima koji su se žrtvovali u ratu zarad izgrađivanja socijalističke Jugoslavije. Na ovakav način je postizano identifikovanje učenika sa partizanskim borbama, i buđenje želje za nastavkom njihove borbe za socijalističke vrijednosti i državno uređenje. Bitke na Neretvi i Sutjesci služile su i za učvršćivanje kulta Titove ličnosti, preko primjera njegovog ranjavanja, citata kojima se ističu njegovi stavovi i sudovi o ovim bitkama, a od učenika se očekivalo da ih zapamte. Sa izvjesnim raspadom SFRJ izgubila se i potreba njegovanja mitova koji bi opravdavali socijalističko uređenje države. Na taj način je prestala i potreba da se u udžbenicima i dalje piše na isti način o Drugom svjetskom ratu. Tako se prostor posvećen lekcijama o NOB-u, a samim tim i bitkama na Neretvi i Sutjesci primjetno smanjio u udžbeniku iz 1991. u odnosu na one ranije analizirane. Pored toga primjetan je i

izvjestan odklon od socijalističkih ideala, partizanskih boraca pa i Titove ličnosti. Ovo nije posljedica probuđene kritičke svijesti autora jer su oni ostali isti, već novonastale političke situacije u kojoj je nestala potreba opravdavanja i njegovanja vrijednosti socijalističkog društva.

BATTLES WAGED IN 1943 IN MONTENEGRO SOCIALIST PERIOD TEXTBOOKS

Summary

In this paper, Montenegrin elementary school textbooks from the socialist period, i.e., from 1956, 1960, 1976, 1980 and 1991, were analyzed with the aim of pointing out the special way in which the battles on the Neretva and Sutjeska rivers waged in 1943 were used as a means of indoctrinating students by promoting socialist ideals. Given that the Peoples' Liberation Struggle was one of the founding myths of the socialist Yugoslavia, special attention was paid to the battles on the Neretva and Sutjeska rivers. The results of the analysis indicate the didactic intention of the textbook to present the events in black and white, where the partisans are the embodiment of various socialist ideals and virtues, and the German soldiers are symbols of evil and inhumanity. Thus, the partisans owe their successes to their moral superiority over the enemy, which is more important in a battle than the number of soldiers or the quality of weapons. In order for students to feel bond with socialist ideals as much as possible, the authors of these textbook tried to awaken different emotions in them through vivid language, as well as through constant reminders that there is a debt that modern generations must repay to their ancestors who sacrificed themselves in the war for the sake of building the socialist Yugoslavia. In this way, identification of students with partisan fighters was achieved, and the awakening of the desire to continue their struggle for socialist values and state organization. The battles on the Neretva and Sutjeska also served to strengthen the cult of Tito's personality, through examples of his wounding, quotes highlighting his views and judgments about these battles, and students were expected to remember them. With the looming disintegration of the SFRY, the need to nurture myths

that would justify the socialist organization of the state was also lost. Therefore, the need to continue to write about the Second World War in the same way in textbooks ended. Thus, the space devoted to lessons on the Peoples' Liberation Struggle, and consequently to the battles on the Neretva and Sutjeska, was noticeably reduced in the textbook from 1991 compared to those previously analyzed. In addition, a certain departure from socialist ideals, partisan fighters and even Tito's personality is noticeable. This is not a consequence of the awakened critical consciousness of the authors, because they remained the same, but of the newly created political situation in which the need to justify and nurture the values of a socialist society disappeared.

Literatura:

1. Prekić, Adnan, *Crvena ideja Crne Gore*. Podgorica, 2020.
2. Nišavić, Vukadin, „Interpretacije nasilja o Drugom svjetskom ratu u crnogorskim udžbenicima“. *Reprezentacije nasilja u Jugoistočnoj Evropi 20. stoljeća, Zbornik radova*, Sarajevo, 2022.
3. Radonjić, Vukašin;– Petrić Dragomir, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1991.
4. Bošković, Marko, *Istorija naroda Jugoslavije – od 1848 godine do danas – za VIII razred osmogodišnje škole*. Cetinje, 1956.
5. Radonjić, Vukašin;Petrić Dragomir, *Istorija za VIII razred osnovne škole*, Titograd, 1976.
6. Radonjić, Vukašin; Mrvaljević, Đuro; Petrić, Dragomir, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Podgorica, 1960.
7. Radonjić, Vukašin; Petrić Dragomir, *Istorija za VIII razred osnovne škole*. Titograd, 1980.